

Jovan Popov

POLJA – MOJA OTVORENA VRATA

U životu sam objavio svega dve pesme. Prvu sam napisao kao jedanaestogodišnjak, povodom dvadeset sedme godišnjice oslobođenja grada, zasluživši počast da se kao poletarac pojavim u Našoj radosti, listu učenika OŠ "Đorđe Natošević". Nažalost, više ne posedujem taj broj, niti se sećam naslova pesme. Druga je takođe nastala u naletu nadahnuća, u prvim danima bombardovanja, krajem marta 1999. Zvala se Mars nad porodištem i bila je pročitana na jednom od podnevnih protesta u Matici srpskoj, a potom objavljena u ratnom broju Polja. Iako sam u tom trenutku bio u uredništvu časopisa, nikada nisam uspeo da dođem ni do ovog primerka, danas raritetnog. Moje pesničko stvaralaštvo ostaće, tako, uglavnom virtuelno.

Sve ostale brojeve Polja u kojima sam imao prilog, međutim, brižljivo čuvam. Neću ni malo preterati ako kažem da mi je početak saradnje u Poljima, krajem osamdesetih godina minulog veka, značio mnogo više od uobičajenog oglašavanja u javnosti i mogućnosti da, kroz bavljenje književnošću, zaradim neki honorar. Pojavljivanje u Poljima za mene je iznad svega predstavljalo uključivanje u književni život Novog Sada, posle završene svetske književnosti u Beogradu. Tokom studija, počeo sam da objavljujem u tamošnjim književnim glasilima, Studentu, Vidicima i Književnoj reči, sledeći logičnu putanju kojom su prošli mnogi pre i posle mene. Vrativši se kući, lišen imperativa da se kad-tad trajno skrasim u prestonici, bio sam ponovo na početku, u sredini koju sam poznao, u kojoj mi je živela većina prijatelji, ali u čijoj sam književnoj sredini bio stranac. Srećom, ubrzo sam upoznao Zorana Đerića, dobrog i nesebičnog čoveka, koji me je jednog dana odveo u redakciju Polja i predstavio njenom tadašnjem šefu, Franji Petrinoviću. Prva vrata bila su otvorena.

Zoran Đerić zaslužan je i što se danas, priznajem bez mnogo sopstvene zasluge, mogu pohvaliti da sam i sâm, u periodu 1996-2000, bio član uredništva Polja. Bilo je to možda i najteže razdoblje domaće književne periodike, razdoblje 'snalaženja', u kojem je najvažniji rezultat Polja bio taj što su uopšte opstala, nastavivši da izlaze u kakvom-takvom kontinuitetu. Đerić ih je održavao, uređivao i opremao praktično sam, zahvaljujući svojoj jedinstvenoj energiji i entuzijazmu.

U novom milenijumu prilike su se popravile, a Laslo Blašković, jedan od kolega iz našeg uredništva, preuzeo je časopis u svoje ruke. Uz pomoć likovnog urednika Ljubomira Vučinića, ovenčanog nagradom Salona knjige, Blašković je stvorio časopis nov i po sadržini i po formi, utisnuvši mu izrazit pečat sopstvene kreativnosti. Kao kosmopolitsko ogledalo živog književnoumetničkog stvaranja, Polja danas, rekao bih više nego ikad, imaju svoju posebnu fizionomiju, komplementarnu mesečnicima Letopis Matice srpske i Zlatna greda. Zajedno, ova tri časopisa zaslužna su što je, u ovom trenutku, Novi Sad prestonica srpske književne periodike.

Započevši svoju saradnju sa Poljima u rubrici kritike, srećan sam što mogu da se uklopim u aktuelnu koncepciju časopisa i što mi on još jednom otvara vrata, ovog puta za tekstove drugačije od onih koje inače objavljujem, tekstove koji iziskuju više nadahnuća i ličnog iskustva nego akademskog znanja.

JEDAN DAN U ČONGRADU, NOVEMBRA DEVEDESET TREĆE

Leta gospodnjeg 1993, novembra meseca, zaputismo se u Čongrad, gradić u jugoistočnoj Mađarskoj, da proslavimo vek od rođenja pisca kome je stranstvovanje, i u životu i u romanima, bilo sudbinski predodređeno. 'Mi' – to je bila grupa od pedesetak Novosađana, kulturnih i javnih poslenika, ali ne onih prvorazrednih, VIP, koji obično sačinjavaju zvanične delegacije i voze se službenim limuzinama. Mi smo bili obični, mali ljudi – matičari, muzealci, arhivisti – kulturnjaci drugog i trećeg reda, okupljeni dobrovoljno i prozivljeno u autobusu prigradskog ranga, sa zbijenim sedištima obloženim sunderom i skajem, od čijih plitkih klupa i niskih naslona postavljenih pod pravim uglom već posle pedesetak kilometara putnik oseti žmarce u nogama i bol u kičmi. Ali, mala je to bila smetnja za nas, istinske ljubitelje književnosti, oduševljene što se našao makar kakav prevoz i dovoljno benzina da dosegemo granicu. Nekoliko dana pre toga, uspeo sam da dočekam red na pumpi i da dopola natočim rezervoar svog juga, plativši sa dva čeka na kojima sam ispisao iznos: deset hiljada milijardi dinara. Inače su već, širom prokažene zemlje Srbije, kanisteri uz ivičnjake uveliko zamenjivali benzinske pumpe, a cena rezervoara nadmašivala iznos mesečne plate.

Prvo odredište na našem putu nalazilo se neposredno iza mađarske granice, tada još uvek propustljive, bezvizne. Na velikom parkingu mnoštvo automobila i nekoliko autobusa. Ispred četvrtaste, prizemne zgrade od lima i stakla tiskalo se u redu dvadesetak ljudi, vrebajući one koji izlaze, odnosno njihova žičana kolica. To sredstvo, na tom mestu i u tom času, imalo je, osim praktične, i simboličnu svrhu – ono je bilo ulaznica u hram sirotinjske potrošnje. Koliko kolica toliko kupaca. Supermarket u kojem je osmišljen ovaj genijalni izum protiv gužve zvao se, mislim, T&T, ali je među šoping-turistima bio poznat kao 'Turčin', valjda po etnicitetu svog vlasnika za koga se pričalo da iz srpskih slamarica dnevno izvlači i po milion maraka. Bilo je to nezaobilazno svratište Jugoslovena tokom devedesetih, pa je i na nas došao red da priložimo svoj dar na oltar životnog standarda, pre nego što se poklonimo Miloševim senima.

Dok merkam slobodna kolica, prisećam se slike iz detinjstva, negde s početka sedamdesetih. Stojim sa roditeljima pred Tanurdžićevom palatom, u čijem je prizemlju smešten "Progres", jedna od dve robne kuće u tadašnjem Novom Sadu, kojima taj naziv jedva da je ikada i pristajao. Ispred nas ulazi grupa ozbiljnih muškaraca i žena, tiho razgovarajući

među sobom na jeziku koji ne razumem ali ga prepoznajem, jer ga ponekad čujem na ulici. Tako je sa svojom ćerkom govorila i Vera-neni, koja me je povremeno čuvala dok nisam pošao u školu. Ulazimo i mi, i vidimo kako se grupa sjatila oko tezge sa rinfuznim čokoladnim bombonama, a prodavačice neumorno mere robu, pakuju u bele papirne kese i naplaćuju. "Ko su ovi ljudi? Zašto toliko kupuju?", pitam roditelje i dobijam odgovor da dolaze iz susedne zemlje u kojoj nema ovakvih stvari, što me ispunjava budalastom, detinjom gordošću.

Danas je sve drukčije – nagomilanu robu guramo na točkovima, desetine elektronskih kasa koje sviruckaju poput raštimanog orkestra, nepregledno šarenilo po rafovima, plastične vrećice za pakovanje. Nas ne zanimaju bombone – bacamo se na svakodnevne potrepštine kojih u našim avetinjski ispražnjenim prodavnicama odavno nema, a šverceri po pijacama zacenjuju ih do suza. Utovarujemo zejtin, šećer, margarin, deterdžent, sireve, salame, koka-kolu, rolne toalet-papira. U jednom trenutku, privučen zvucima komešanja iza svojih leđa, okrećem se i vidim dvojicu mrgodnih rmpalija, s obeležjima marketa na prsima, kako su skolili nekog rošavog mladića šatirane, tršave kose, ispod čijeg izlisanog gornjaka od džinsa izdajnički proviruje etiketa koja visi sa nove zimске jakne. Jedan od čuvara levom rukom savija mladićevu ruku u laktu, a desnom mu pravi 'kragnu' oko vrata i veštīm rvačkim zahvatom ga svaljuje na pod. Pocrveneo u licu, ovaj krklja "Platiću! Platiću! Imam pare, vidi!" i slobodnom rukom vadi iz džepa dve novčanice od po sto maraka, novac koji uveliko premašuje cenu ukradene jakne. Čuvari ga ne razumeju niti obraćaju pažnju na njegove vapaje, mrmljaju nešto s mešavinom besa i prezira u glasu, reklo bi se da psuju, pa ga odvođe u prostoriju izvan našeg vidokruga da namire račun kako oni misle da treba. Više od stida i žalosti obuzima me olakšanje što zlosrećni lopov ne pripada našoj hodočasničkoj družini.

U Čongrad stižemo oko jedan popodne. Grad je dovoljno mali i zabačen da bi u njegovom srcu još bilo mesta za poneki autobus, pa tako i mi ostavljamo ovaj naš, krcat potrošnim dragocenostima, i krećemo na svečanu akademiju. Iako je Crnjanski za ovu panonsku varošicu vezan tek slučajem rođenja, iako je svojim bićem, jezikom i delom pripadao drugom narodu i drugoj kulturi, iako nije stekao slavu svetskih razmera da bi ga i Mađari mogli smatrati svojim piscem, za lokalne vlasti njegov jubilej očigledno je dovoljno značajan događaj da bi se potrudile da ga dostojno obeleže. Proslava je organizovana u jednoj velikoj sali koja bi mogla biti i dom kulture i sportska dvorana. U parter je unet veliki broj stolica, poređanih u redove, i mi se smeštamo oko sredine, nastojeći da pogledom obuhvatimo čitavu pozornicu. Nažalost, simultanog prevoda nema pa je većina prisiljena da program prati sa dobroćudnom radoznalošću zalutalog stranca kome je sve lepo jer ništa ne razume. Pitam majku zašto me, kao dete, nisu podsticali da učim mađarski, a ona mi spremno odgovara: "Mi smo te, sine, spremali za veliki svet." Roditeljsko opredeljenje donekle je učinilo svoje, diplomirao sam svetsku književnost, ali mi u ovom času jedinu korist od toga pruža asocijacija na antičku tragediju koju u meni budi smenjivanje hora i govornika na sceni. Odeveni su pretežno u belo i teget, što zajedno sa ambijentom sale podseća na prohujala vremena recitatorskih priredbi, jednako režiranih i kostimiranih širom socijalističkog sveta. Pomišljam kako se slučaj komedijant po-

novo umešao, jer pisca antikomunistu slavi nova, desničarska vlast, a sve u najboljoj tradiciji proleterske kulture.

Istina je u tome što se u provinciji sve menja sporije i manje dramatično nego u prestonici. Tako je i sa ovom varoši koju obilazimo po završetku programa, nalik na Sentu, Bečej i mnoge druge varoši na prostoru nekadašnje dvoglave carevine. Jednospratne i dvospratne zgrade secesijskih, posivelih fasada, drvoredi platana čije se lišće tvrdoglavo odupire zakonima jeseni, redak saobraćaj na ulicama, žućkasta svetla koja počinju da se pale, lagani ritam života. Zaustavljamo se pred zgradom čije stroge crte, bez ukrasa, upadljivo odudaraju od okolne arhitekture, zgradom-bliznakinjom tolikim drugim zgradama posejanim širom Evrope, ne samo Istočne, šezdesetih godina, u doba eksplozije masovne potrošnje. Áruház, robna kuća. Ulazimo, rukovođeni inercijom više nego stvarnom potrebom, ali se ponovo osvedočavamo da velike pozitivne promene o kojima slušamo poslednjih godina ne zahvataju ravnomerno celu Mađarsku i celu postkomunističku Evropu, ili bar da se golim okom to ne vidi svuda podjednako.

Dok obilazim gondole sa donjim vešom i čarapama, prisećam se svoje prve posete Budimpešti, u leto osamdeset sedme. Goki, Cila i ja, dvadesetpetogodišnjaci željni provoda i žena, vedri i samouvereni, u gradu koji je u tom trenutku na idealnoj sredokračići između Istoka i Zapada – dovoljno zapadnjački da ima šta da nam ponudi i dovoljno istočnjački da mi to možemo da platimo. U lbusu iznajmljujemo sobu, upućuju nas u jednu od centralnih peštanskih ulica, kod Nitkovsky Albert né, što će reći gospođe Alberta Nitkovskog, i mi žurimo, zamišljajući zamamnu, držeću udovicu u šlafroku ispod kojeg se nazire crni negliže, u skladu s opisom svoje domaćice kojim su nas jednom dražili neki naši poznanici. Avaj, pošto smo pozvonili, iza masivih vrata pojavljuje se sićušna, mrzovoljna starica, verovatno nezadovoljna što zarad bedne zarade mora da primi u svoju kuću nekakve 'vadrace', divlje Srbe. Čudno vreme, zaista, još uvek smo nešto značili sa svojim parama, mada je već i najveći sin naših naroda i narodnosti bio profanisan na novčanica-ma, kao pouzdani znak nadolazeće inflacije, ali i očajničkog pokušaja njegovih naslednika da očuvaju jedinstvo zemlje. Petohiljadarka je brzo nestala, SFRJ za njom.

Ali tog leta mi smo još bili mangupi, šepurili se po restoranima i kafeima budimske tvrđave. Ohola zdanja hotela, Hiltona, Foruma i Interkontinentala, još uvek su bila ostrva poslovnog Zapada sred mekog, srednjoevropskog melanža socijalizma na izdisaju i kapitalizma koji vaskrsava. U tom svetu još uvek smo se snalazili, nesvesni budućnosti, proklete a bliske, kao što ni Crnjanski u Berlinu nije mogao znati šta ga sve čeka u Londonu. U predstojećem kovitlacu istorije snalazićemo se svako na svoj način, Goki će kao rođeni borac i dobitnik produžiti stazom uspona, a Cilu će vetrovi rata nositi tamo-amo, da bi ga odneli do Pečuja, gde će najzad naučiti svoj maternji, u stvari očinji jezik. Tamo će ga, međutim, prekrstiti u Lasla jer, kako mi je posle objasnio, Ladislav je zapravo češka varijanta njegovog imena, varijanta koju mađarska onomastika ne poznaje i ne priznaje. Ali će u knjigu državljana biti upisan kao Srbin, po majci, on koji se u rodnoj zemlji, gde ga niko nije terao da postane Vladislav, izjašnjavao kao Mađar. Ispostavilo se da je, promenivši ime, jezik i državu, morao da promeni i naciju, a da je opet ostao raspolučen, nalik na složenu matematičku formulu ispred čijih je zagrada samo promenjen predznak.

Ovaj Čongrad, još na početku tranzicije, po nečemu je ličio na Peštu iz tih dana, koji su mi se činili mnogo udaljenijim od zanemarljivih šest godina. I ta robna kuća, sa prodavačicama u plavim mantilima i robom neprivačnom čak i za naše ispošćene oči, bila je deo prošlosti, neuglednija od "Progres" iz mog detinjstva. Izašli sam napolje, majka i ja, potišteni zbog nagona koji nas je naterao da uopšte uđemo. Nad gradom se spustilo tiho veče, postajalo je sveže i mi smo se, ne znajući više kuda sa sobom, vratili u autobus. Neki od naših saputnika već su bili tamo, sedeli u polumraku i slušali muziku sa radija, a u zadnjem delu dvoje službenika Matice rešili su da načnu jednu rudu šunkarice kupljene kod Turčina. Perorez je poslužio umesto noža, odnekud se stvorila i vekna hleba, a po njihovom čavrljanju dalo se zaključiti da se raspoloženje vraća sa nestajanjem gladi. Nudili su i nas ostale, želeći da svoje zadovoljstvo podele sa drugima. Neki su prihvatili, što će kasnije komentarisati kao grešku, jer je usledilo neočekivano finale izuzetnog dana.

Za sedam uveče u glavnom gradskom hotelu bio je zakazan koktel na koji smo i svi mi bili pozvani. Između hotela i uličice u kojoj smo bili parkirani bio je samo parkić, pa smo se u nekoliko koraka našli pred ulazom u dvospratno zdanje, građeno početkom veka, čije je prizemlje bilo svo u staklenim izlozima, slično novosadskoj "Vojvodini". Levo od ulaza nalazio se hol sa podom od crnih i belih kvadratnih pločica, teškim somotskim zavesama zagasito crvene boje na zidovima i masivnim kristalnim lusterima. Na stolovima poredanim uza zid, prekrivenim belim stolnjacima, očekivale su nas đakonije slane i slatke, hladne zakuske, kanapei i činije koje su se pušile, sirevi, salate, sitni kolači, pivo, vino, voda sa iskričavim mehurićima... Odsjaj posrebnog escajga, žolnai posuda i čaša raznih oblika i namena prijatno nas je zasenjivao, ali je trebalo sačekati još jednu turu nerazumljivih govorancija. Ipak, domaćini su pokazali meru. Pošto su izgovorene reči dobrodošlice i zahvalnosti, nastalo je komešanje, samo ne ono potmulo, napeto, kao tog jutra u samoposluzi, već razdragano i raskravljeno, podržano muzikom hotelskog orkestra. Izmešali su se domaći i gosti, s tanjirima i čašama u rukama, usredsređeni na ovale sa hranom, zarumenjeni od alkohola i toplote, kao da se utrkuju ko će uverljivije dokazati da je nama, na ovim ravničarskim prostorima, sklonost ka blagoutrobiju možda najjača spona. Kako su se stolovi praznili tako je žamor jačao, razgovor, piće i duvanski dim osvajali su prostoriju, samo su oni najuporniji čistili ostatke gozbe. Jedan sredovečni gospodin u zelenom kariranom sakou, riđobrad i crven u licu, odustao je od građanskih manira i dohvatio celu činiju sa sarmama, navalivši kašikom kao na neprijatelja. Nisam li to lice već video, nekada, među kupcima čokoladnih bombona?

I tako, odosmo i ne ostavismo za sobom ništa. Odjezdili smo našim autobuščićem u tamni, zvezdani beskraj, ne sluteći da nam tek predstoje dva meseca kolektivnog košmara, u kojima će topčiderska štamparija novca vrtoglavo raditi i stići na pedalj do nemačkog rekorda iz istorijskih čitanki. Sa svojih jedanaest nula i jednom peticom na početku, novčanica sa likom J. J. Zmaja biće tek upola manja od one legendarne od jednog biliona maraka, štampane 1923. u Vajmarskoj republici. Mi, doduše, nikada nismo išli na pijacu sa korpama novčanica, zahvaljujući tome što je u opticaju bila alternativna valuta koja se, ironično, zvala nemačka marka. Svašta nas je još čekalo, ali te noći vraćali smo se raspoloženi, zagrejani i nahranjeni, pomalo dremaljivi a ipak zadovoljniji što smo našem velikanu odali počast kako dolikuje, a usput se pomalo i snabdeli.